

Francisco Javier Juez y Gálvez, Madrid, Španjolska

NESTALNA SUDBINA HRVATSKE DRAME U ŠPANJOLSKOJ: JOŠ O SLUČAJU BEGOVIĆ

PREMIJERE

PORTRET

FESTIVALI

VOX

HISTRIONIS

MEĐUNARODNA

SCENA

TEORIJA

MI U SVJETU

ANEKDOTA

NOVE KNJIGE

SJEĆANJA

DRAME

ŠPANJOLSKE PRILIKE TIJEKOM IZVEDBE DRAME *BEZ TREĆEGA*

Baveći se recepcijom hrvatske književnosti u Španjolskoj, u više smo prilika izložili kakav je bio intenzitet recepcije hrvatske književnosti u Španjolskoj pedesetih godina prošloga stoljeća.¹ Posebno smo se osvrnuli na izniman odjek na koji je izvedba drame Milana Begovića *Bez trećega* u Madridu godine 1958. naišla među kazališnim kritičarima i općenito u španjolskim medijima.²

Inače, u daljnjem istraživanju u arhivskoj građi obitelji Tijan-Luetić³ naišli smo na jednu činjenicu koja nam je dotad bila nepoznata – presudnu ulogu španjolske cenzure tih godina u predstavi Begovićeve drame. Usred dokumenata vezanih uz kazališno djelovanje prof. Tijana pronašli smo ispravu koja izgleda kao kopija nacрта neke administrativne molbe tadašnjoj španjolskoj cenzuri, kojom bi se tražila dozvola za daljnje izvođenje Begovićeve drame po španjolskim provincijama. Izvedba se, prema dosadašnjim podacima, nikad nije ostvarila.

Ova nas je sumnja dovela do Glavnog arhiva Uprave Kraljevine Španjolske⁴, gdje se čuva dokumentacija raznih ministarstava Francova doba, uključujući i cenzorske dosjee.

U sklopu Ministarstva informiranja i turizma⁵, osnovanog g. 1951., postojao je i takozvani "Glavni ured za film i kazalište"⁶, čiji je ravnatelj u dotičnom razdoblju bio José Muñoz Fontán⁷, koji se između ostalog bavio i cenzuriranjem kazališnih komada i filmova.

Kazališna cenzura nakon španjolskoga građanskog rata zauzimala je središnji položaj između ekstremne strogoće u kontroli filmova i popustljivosti kojom su cenzori čitali romane. Zbog veće rasprostranjenosti sedme umjetnosti, filmovi su se strože nadgledali, za razliku od romana, koji su bili namijenjeni privatnom čitanju. I kazališne su se drame kontrolirale strože od romana, budući da su bile predviđene za javno izvođenje.⁸

Pedesetih se godina Španjolska, što se tiče cenzure, relativno otvorila – tijekom toga desetljeća završila je međunarodna izoliranost španjolskog režima i započelo njegovo približavanje SAD-u i zapadnim demokracijama. To je sve nekako i prouzročilo reagiranje konzervativnih društvenih snaga, koje su priječile daljnje kulturno otvaranje.⁹ Moć Crkve da intervenira u građansko društvo bila je u skladu s fundamentalističkim i puritanskim usmjerenjem novoga ministarstva, premda je to ponekad bilo u suprotnosti s njegovim interesima.¹⁰

KRONOLOGIJA JEDNOG (NE)USPJEHA

I.

Prema neizdanoj verziji rukopisa, španjolski prijevod drame *Bez trećega* još su g. 1956. dovršili hrvatski filolog Pavao Tijan, od 1947. nastanjen u Madridu, i španjolski pjesnik Rafael Morales (r. 1920). Iako su se u dokumentaciji obojica predstavila kao "los traductores" ili "los adaptadores", znamo da je prof. Tijan sam preveo s hrvatskoga osnovni tekst drame na španjolski, dok mu je Rafael Morales samo pomogao pri dotjerivanju konačnoga španjolskog teksta, "da bi bolje ili prirodnije zvučao na španjolskom".¹¹

II.

U Glavnom arhivu Uprave nalazi se dosje 264/57 u velikoj debeloj omotnici, koja nosi naslov Begovićeve drame. Prva u njoj datirana isprava potječe iz 17. listopada 1957., kada Carmen Troitiño, voditeljica madridske kazališne družine "Teatro Club Recoletos", potpisuje molbu za cenzorsku dozvolu ("guía de censura") koju sljedećega dana podnosi Glavnom uredu za film i kazalište Ministarstva informiranja i turizma u Madridu. Iz molbe saznajemo da je prvotni naslov španjolskog prijevoda drame *Bez trećega* bio "Nosotros dos" ("Nas dvoje") – taj se naslov tek na koricama listopadske molbe mijenja u konačni naslov "Si yo supiera..." ("Kad bih znao..."). O autoru, Milanu Begoviću, navodi se da je Hrvat i da su njegovi "predstavnici u Španjolskoj" P. Tijan i R. Morales.

Začudjujuće brzo – između 21. i 25. listopada – svaki član cenzorske komisije¹² izdaje svoj izvještaj o Begovićevoj drami, koju su zaprimili još uvijek pod starim naslovom. Sva tri cenzora, Emilio Morales de Acevedo, Bartolomé Mostaza¹³ i najvažniji, crkveni cenzor vlč. o. Andrés Avelino Esteban Romero, sažimaju dramu – pomalo preshematično i dogmatično – i izdaju o njoj uglavnom pozitivne izvještaje. Ističu da je "sjajna kazališna produkcija" i da ima "izvanrednu kazališnu snagu", ali njezino izvođenje autoriziraju s ograničenjima: "Ne dopušta se za standardne izvedbe" ("No admitida para representaciones corrientes"), "Ne emitirati na radiju" ("No radiable"). Ili, po riječima prvoga cenzora, "ne

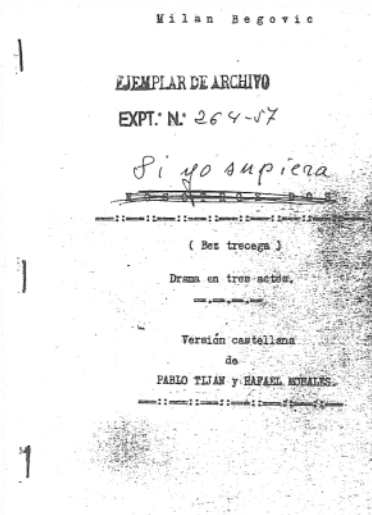
[smije se] dopustiti predstava osim u komornim izvedbama". Iako se slažu oko "nemoralnosti" drame, osobito što se tiče raspleta radnje, ističu opisni karakter drame, u kojoj nema moralnih ni političkih teza.¹⁴

Dana 29. listopada 1957. ravnatelj Odjela za kazalište potvrđuje "izvještaje i prijedloge dozvole lektorâ (tj. cenzorâ) ovog Odjela" – tj., nije potrebno da bude brisanja ni ispravaka u komadu, čija se publika inače ograničava na osobe starije od 18 godina, i koji ostaje bez prava na emitiranje; ravnatelj dodaje vlastoručno: "Izvedba odobrena isključivo družini 'Teatro Recoletos' u Madridu" ("Representación limitada a la C<ompañ>ía de <Teat>ro Recoletos de Madrid"). Ravnatelj Glavnoga ureda za film i kazalište potvrđuje prethodnu odluku.

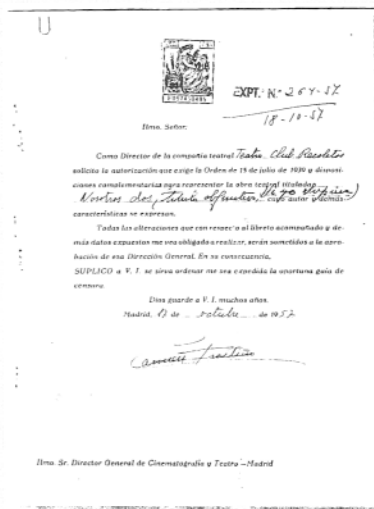
S istim datumom Ministarstvo nacionalne prosvjete¹⁵ izdaje takozvanu "guía de censura" na ime gđe Carmen Troitiño, sa svim navedenim ograničenjima.

III.

Dana 12. veljače 1958. u 23 sata pretpremijerno se izvodi drama *Bez trećega* pod španjolskim naslovom "Si yo supiera..." u madridskome Teatro Club Recoletos. Od sljedećeg dana, 13. veljače 1958., kad se premijerno izvodi u 19 sati, do 3. ožujka 1958., kad se posljedni put izvodi u 23 sata, Begovićeve se drama igra dvaput dnevno, u 19 i u 23 sata u spomenutom "džepnom kazalištu" Recoletos, bez uobičajenog slobodnog dana u tjednu.

Korica primjerka drame *Bez trećega* koji se podnosio Glavnom uredu za kazalište i film

Prva molba za cenzorsku dozvolu za *Bez trećega*

Predstava Begovićeve drame dobiva istaknut medijski odjek: još 14. veljače 1958. glavne madridske novine (*ABC, Arriba, El Alcázar, Informaciones, Madrid, Pueblo, Ya* i dr.) objavljuju prikaze i drugu građu (slike, karikature) o izvedbi u kojima se uglavnom ističe glumački *tour de force*; specijaliziraniji časopisi (*Radio-cinema, La estafeta literaria, Blanco y negro*) donose razgovore s prevoditeljima i glumcima te prikaze. Odjek madridske izvedbe nalazimo i u glasilima hrvatske emigracije (*Hrvatska revija, Studia Croatica*).

Tako prolazi prva faza recepcije Begovićeve *Bez trećega* u Španjolskoj: umjereno uspješno.

IV. a

Druga faza prijema drame počinje 16. svibnja 1958. Carmen Troitiño, kao voditeljica madridske kazališne skupine "Teatro Club Recoletos", podnosi još jednu molbu Glavnom uredu za film i kazalište u Madridu, koja joj je zaprimljena 19. svibnja. Na temelju doživljenog uspjeha u Madridu – pretpostavljamo – družina Recoletos želi se otisnuti na ljetnu turneju po Španjolskoj te zato njezina voditeljica u novoj molbi traži proširenje ovlaštenja za izvedbu drame ("rogamos se amplíe la autorización para representar esta comedia") od lipnja do rujna 1958. u 21 naselju "u Valenciji, Kataloniji i sjevernoj Španjolskoj" ("Valencia, Cataluña y Norte de España")¹⁶, u "vodećim kazališnim kućama svakog naselja" ("los [teatros] principales de cada sitio").

Ovom prilikom Glavni ured za kazalište i film traži

oddatni izvještaj samo od jednog cenzora, za kojeg iz drugih izvora znamo da je crkveni cenzor.¹⁷ M(aniel) Villares u svom kratkom izvještaju od 22. svibnja 1958. zaključuje o drami: "Ne smatram je pogodnom za standardne izvedbe, nego za određena kazališta s ograničenim brojem gledatelja, kojima ne može prouzročiti nikakvu moralnu štetu".

Na temelju navedenog izvještaja ravnatelj Glavnog ureda za film i kazalište potpisuje ispravu s datumom 24. V. 1958. po kojoj dopušta uprizorenje Begovićeve drame samo u Madridu i Barceloni.

IV. b

Voditeljica kazališne skupine "Recoletos" Carmen Troitiño i prevoditelji ("traductores y adaptadores") Begovićeve drame Pablo Tijan i Rafael Morales podnose 23. lipnja 1958. izvanrednu dodatnu molbu za turneju po samo deset španjolskih gradova: "Barcelona, Huesca, San Sebastián, Santander, Oviedo, Avilés, Gijón, Salamanca, Valladolid, Palma de Mallorca", uz novu pažljivo korigiranu verziju drame ("una nueva versión cuidada con el más esmerado criterio"), u kojoj ima više od tridesetak skraćivanja različitih dužina, u dijalogima i didaskalijama.

U svome (tako naslovljenom) "moralnom izvještaju" od 28. lipnja 1958. već nam poznati "crkveni lektor" vlč. o. A. A. Esteban Romero, pozivajući se na svoj prethodni izvještaj, smatra da unesene "adaptacije" ublažavaju vanjske nedostatke, ali ne one u sadržaju i

PREMIERE
PORTRET
FESTIVALI
VOX
HISTRIONIS
MEĐUNARODNA
SCENA
TEORIJA
MI U SVUETU
ANEKDOTE
NOVE KNJIGE
SJEĆANJA
DRAME

MINISTERIO DE EDUCACIÓN NACIONAL
Subsecretaría de Educación Popular
DIRECCIÓN GENERAL DE CINEMATOGRAFÍA Y TEATRO
CIUDA DE CENSURA

Exp. núm. 254-57
Guía núm. 1

N.º. Vista la instancia suscrita por Do. Carmen Troitiño con fecha de 16 octubre de 1957

CONSIDERANDO:

que ha de representar la compañía "TEATRO CLUB DE RECOLETOS" original de Milán Begović adaptada por Pablo Tijan y Rafael Morales

que bajo las condiciones que se establecen en el Decreto de Octubre de 1957

Lo que comunico a Ud. para su conocimiento y demás efectos.

Madrid, de _____ de 1958

El Director General,

"TEATRO CLUB RECOLETOS"

St. Director de la Compañía

Tako je izgledala prva cenzorska dozvola koju je primila kazališna družina "Recoletos"

MINISTERIO DE INFORMACIÓN Y TURISMO
DIRECCIÓN GENERAL DE CINEMATOGRAFÍA Y TEATRO

CONSIDERANDO que el dictamen de la Dirección General de Cinematografía y Teatro, sobre la comedia original de Milán Begović, adaptada de D. Pablo Tijan y D. Rafael Morales, titulada "EL YO SUPLENIA", limita la representación a Madrid y Barcelona, le autoriza la representación de la misma, solicitada por la Compañía Titular del Teatro Club Recoletos, para las siguientes capitales de provincia: Valencia, Barcelona, Palma de Mallorca, Tarragona, Lérida, Gerona, Valladolid, León, Santander, Gijón, San Sebastián, y Bilbao, se puede otorgar, pero con la condición de que en cualquier momento que de estos procedente, pueda retirarse al mismo momento de una que se le conceda bajo la limitación anterior, y sin derecho a realceación alguna.

Madrid, 4 de Julio de 1958

En Jefe de la Sección de Teatro

Entero y conforme
Por la Compañía del Teatro Club Recoletos

Firmado: Carmen Troitiño

Isprava tako zvane "uvjetne norme" koju je trebala potpisati ravnateljica kazališne družine "Recoletos"

“kriteriju”, na koje se oslanja radnja. U skladu s tim prihvaća i nalaže da se provedu unesene promjene te tvrdi da “se [predstava] može dopustiti ako se ograniče mjesta izvedbe... i zabrani emitiranje na radiju” (“se puede autorizar limitando los lugares de representación... y prohibiendo su radiación”).

Dan 4. srpnja 1958. presudni je datum za sudbinu drame *Bez trećega* u Španjolskoj: Odjel za kazalište, na temelju unesenih popravaka u dramu i izvještaja crkvenog lektora Odjela, predlaže dozvolu za izvedbe rečenoga kazališnog komada u nekim “glavnim gradovima provincija”¹⁸, ali s dodatkom: “pod uvjetnom normom, koju je izričito prihvatila gđa Carmen Troitiño” (“bajo la norma condicional expresamente aceptada por D^a. Carmen Troitiño”) u ime družine. Ravnatelj Glavnog ureda za kazalište i film slaže se s odlukom Odjela za kazalište.

S istim datumom izdaje se “guía de censura” ili cenzorska dozvola br. 2 za izvedbu “Si yo supiera...” u navedenih trinaest španjolskih gradova, tj. na više mjesta nego što se tražilo u trećoj podnesenoj, neformalnoj molbi. Cenzorske su se vlasti, naime, još uvijek ravnale po drugoj formalnoj molbi. U cenzorskoj dozvoli nema ni traga bilo kakvoj aluziji na takozvanu “uvjetnu normu”.

A radilo se o iznimno važnoj ispravi, u kojoj je stajalo da se, budući da odluka Glavnog ureda za kazalište i film o Begovićevoj drami ograničava izvedbu na Madrid i Barcelonu, može izdati iznimna dozvola i za druge spomenute gradove, ali pod uvjetom da se može ukinu-

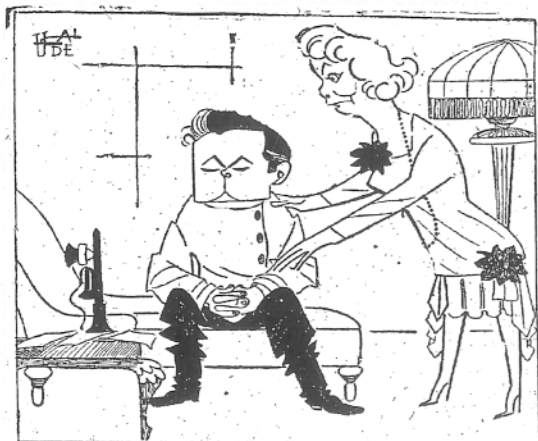
ti svaki tren “bez prava na ikakvu žalbu” (“sin derecho a reclamación alguna”), s čime su se izvođači i formalno, potpisom gđe Troitiño, morali suglasiti.

IV. c

Odgovorna osoba za kazališnu družinu morala je potpisati ispravu da bi dobila “cenzorsku dozvolu”, ali je “Compañía Titular del Teatro Club Recoletos”, vjerojatno zbog prevelikog rizika, odustala od turneje po provincijama. Prilike u španjolskim provincijskim gradovima u tom trenutku nisu bile najpovoljnije, a i zbog prijetnje koja je bila sastavnim dijelom “uvjetne norme” vjerojatnost da im zabrane izvedbu u bilo kojem kazalištu tijekom turneje bila je prevelika.¹⁹

¹ “Južnoslavenske književnosti u Španjolskoj”, *Književna smotra. Časopis za svjetsku književnost* 23/117 (3) (2000), /str. 53-67/, str. 57 i 62-63; “Jedan pokušaj predstavljanja hrvatskoga pjesništva u poslijeratnoj Španjolskoj”, *Drugi hrvatski slavistički kongres. Zbornik radova II.*, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb 2001, str. 149-154; “Hrvatska književnost u Španjolskoj pedesetih godina”, *Komparativna povijest hrvatske književnosti: Zbornik radova V. (“Krugovi” i hrvatska književnost pedesetih godina prošlog stoljeća) sa znanstvenog skupa održanog 19. i 20. rujna 2002. godine u Splitu*, Književni Krug Split, Biblioteka Knjiga Mediterana 29, Split 2003, str. 87-102.

² “Suvremena hrvatska drama u Španjolskoj: slučaj Begović”, *Kazalište. Časopis za kazališnu umjetnost* 13/14 (2003), str. 210-215.

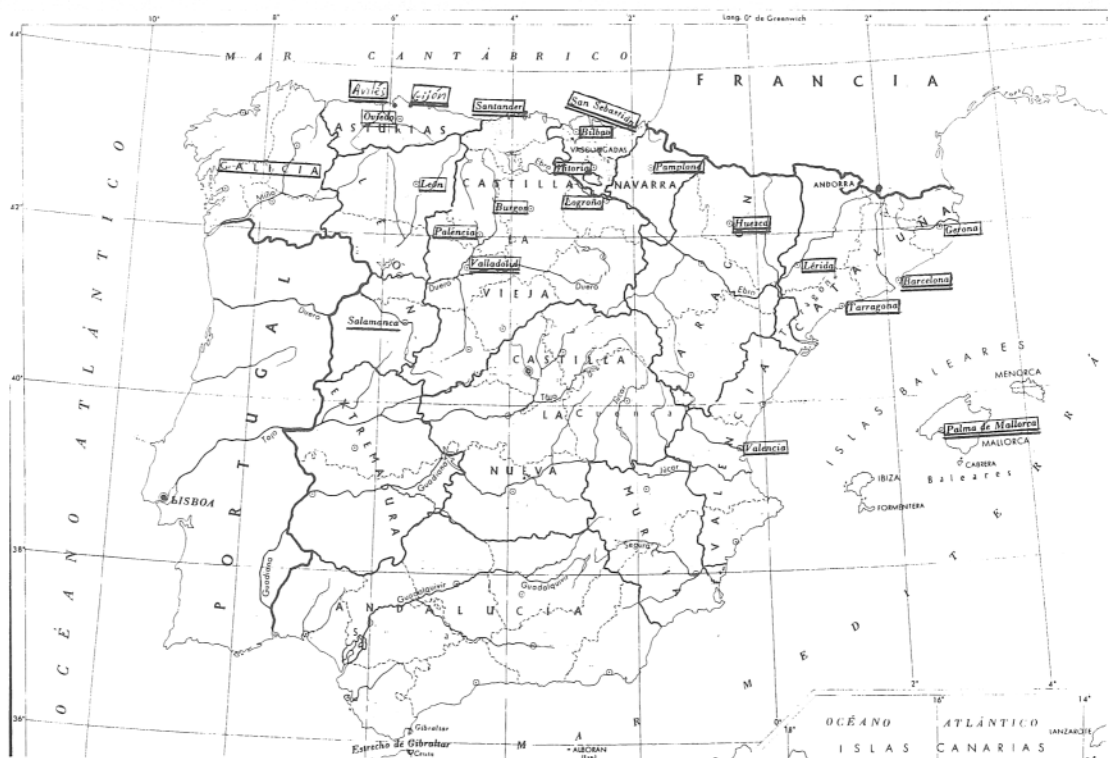

Guillermo Marín y Mary Carrillo, protagonistas de “Si yo supiera...”, estrenada anoche en el teatro Recoletos.

ABC Madrid 14.2.1958., str. 59. Karikaturist Ugalde

ABC, Madrid, 14.2.1958., str. 5., fotografija: Sanz Bermejo

TEORIJA

MI U SVJETU
 ANEGDOTE
 NOVE KNJIGE
 SJEĆANJA
 DRAME

- 3 Prof. Pavao Tijan, rođen u Sinju 1908. i preminuo u Madridu 1997, svestran znanstvenik i publicist, i njegova supruga prof. Nedjeljka Luetić, rođena u Gradcu kraj Makarske 1916. i preminula u Madridu 2002., povjesničarka i spisateljica, bili su među glavnim osobama hrvatske emigracije u Španjolskoj /cf. Francisco Javier Juez y Gálvez, "Don Pablo Tijan Rončević (Senj, 15. VI. 1908 – Madrid, 2. VII. 1997)", *Studia Croatica* XXXVIII.3 = 135 (1997), str. 281-284/.
- 4 "Archivo General de la Administración" (AGA), u gradiću Alcalá de Henares, nedaleko od Madrida.
- 5 Na čelu "Ministerio de Información y Turismo" bio je od njegova osnivanja 1951. do 1962. Gabriel Arias Salgado (v. Román Gubern, *La censura. Función política y ordenamiento jurídico bajo el franquismo (1936-1975)*, Ediciones Península, Historia/Ciencia/ Sociedad 166, Barcelona 1981, str. 121-126).
- 6 "Dirección General de Cinematografía y Teatro".
- 7 Od travnja 1956. do lipnja 1961, kada je dobio otkaz zbog skandala prouzročeniog na Festivalu u Cannesu zbog projekcije Buñuelova film *Viridiana* (cf. R. Gubern, *n. dj.*, str. 122-123).
- 8 V. Hans-Jörg Neuschäfer, *Adiós a la España eterna: La dialéctica de la censura. Novela, teatro y cine bajo el franquismo*, Traducción de Rosa Pilar Blanco, Madrid-Barcelona, Anthropos (Pensamiento crítico/Pensamiento utópico, 86) – Ministerio de Asuntos Exteriores, 1994, str. 11. /Navedeno je

Zemljovid

Španjolska mjesta za koja se traži cenzorska dozvola za izvođenje drame u prvj dodatnoj molbi (16./19. V. 1958.) i drugoj dodatnoj molbi (23. VI. 1958.).

- djelo španjolski prijevod njemačkog studija: Hans-Jörg Neuschäfer, *Macht und Ohnmacht der Zensur: Literatur, Theater und Film in Spanien (1933-1976)*, Metzler, Stuttgart 1991./
- 9 V. H.-J. Neuschäfer, *n. dj.*, str. 53.
- 10 V. R. Gubern, *n. dj.*, str. 124.
- 11 Tako nam je ljubazno posvjedočio g. Morales, koji nam je inače priznao da je, nažalost, mnoge pojedinosti o predstavljanju Begovićeve drame tijekom vremena zaboravio. Suradivao je s prof. Tijanom uglavnom zbog prijateljstva.
- 12 U ovom se slučaju "cenzorska komisija" sastoji samo od tri člana, toliko koliko imamo izvještaja u dosjeu – možda se to duguje "liberalizmu" koji je vladao od sredine pedesetih godina. H.-J. Neuschäfer (*n. dj.*, str. 50) objašnjava kako je kod kazališnih komada moglo intervenirati više od deset cenzora, kod filmova više od dvadeset, dok je kod romana bio dovoljan samo jedan ili dva.
- 13 B. Mostaza je bio vrlo iskusan cenzor – još ga 1944. nalazimo kao jednog od sedam cenzora kazališnog odjela /v. Manuel L. Abellán, *Censura y creación literaria en España (1936-1976)*, Ediciones Península, Temas de historia y política contemporánea, 9, Barcelona 1980, str. 33, bilj. 22/.

ABC, Madrid, 25.2.1958., str. 11.

Pueblo, Madrid, 14.2.1958., str. 59. Karikaturist Uga

- ¹⁴ Promjenjivi kriteriji (za razliku od "nepromjenjivih kriterija", koji su se ticali nedodirljivosti i nepogrešivosti režima) cen-zure su upravo bili *seksualna moralnost, politička mišljenja, upotreba jezika i religija kao institucija i hijerarhija* (v. M. L. Abellán, *n. dj.*, str. 88).
- ¹⁵ Cenzura je pedesetih godina djelomično ovisila i o Ministarstvu prosvjete (v. H.-J. Neuschäfer, *n. dj.*, str. 11).
- ¹⁶ "Valencia, Barcelona, Palma de Mallorca, Tarragona, Lérida, Gerona, Huesca, Logroño, Pamplona, Vitoria, Burgos, Valladolid, Palencia, León, Santander, Gijón, Oviedo, Avilés, San Sebastián, Bilbao, Galicia" — bez dodatnih pojedinosti.
- ¹⁷ V. R. Gubern, *n. dj.*, str. 191.
- ¹⁸ "Valencia, Barcelona, Palma de Mallorca, Tarragona, Lérida, Gerona, Valladolid, León, Santander, Gijón, Oviedo, San Sebastián, Bilbao."
- ¹⁹ Barem na početku režima, a vjerojatno i poslije, pokrajinski delegati bili su odgovorni za kazališne komade izvedene u teritoriju pod svojom kontrolom (v. M. L. Abellán, *n. dj.*, str. 31) te su u svakom trenutku mogli zabraniti izvedbu.

El Alcázar, Madrid, 14.2.1958.,
 str. 27. Karikaturist Garciagil